

وزارت آموزش و پرورش

معاونت آموزش متوسطه وزارت

دفتر آموزش‌های فنی حرفه‌ای و کاردانش

اداره کل آموزش و پرورش استان خراسان رضوی

اداره تکنولوژی ، گروه های آموزشی و بررسی محتوا

دبیرخانه راهبری کشوری توسعه و سنجش صلاحیت حرفه‌ای هنرآموزان

راهنمای فرآیند درس پژوهی

مقدمه

هنرآموزان در ایجاد موقعیت و شرایط یادگیری برای هنرجویان نقش اساسی دارند، ایشان برای ایفای این نقش حساس و مهم نیازمند کسب توانمندی‌های لازم در شناخت، بررسی و تحلیل شرایط آموزش و یادگیری هستند تا بتوانند فرآیندهای یاددهی-یادگیری را با استناد به یافته‌های علمی در محیط واقعی کلاس بهبود بخشند.

مدیریت این فرآیند به عنوان یک وظیفه حرفه‌ای و تخصصی بر عهده هنرآموزان است پیچیدگی‌های این فرآیند از گذشته تاکنون زمینه را برای تعامل و هم‌اندیشی و پژوهش‌های مستمر فراهم نموده است. از سویی هنرآموزان برای انجام مطلوب وظایف و مسئولیت‌های خود نیازمند اتخاذ تصمیماتی هستند که بسیاری از آنها مبتنی بر ویژگی‌ها، شرایط و اقتضائات کلاس درس می‌باشد. از این رو برای اینکه این تصمیمات پاسخگوی نیاز هنرآموزان در کلاس درس باشند لازم است ضمن بهره‌گیری از یافته‌های علمی پژوهشگران، خود نیز در عمل به عنوان پژوهشگری فکور در تولید دانش و بازاندیشی شیوه‌های آموزش و یادگیری تلاش نمایند اجرای طرح درس پژوهی ضمن تلفیق نظریه و عمل، زمینه را برای به اشتراک گذاشتن دانش و تجربه هنرآموزان در سطح مدرسه فراهم نموده و ظرفیت مدارس را برای تولید و به کارگیری دانش حرفه‌ای افزایش دهد و بیش از گذشته نقش خود را در تقویت آموزش و یادگیری و تبدیل مدارس به سازمان‌های یادگیرنده ایفا نمایند.

تعریف درس پژوهی

درس پژوهی یک رویکرد توسعه حرفه‌ای با پژوهش تیمی در کلاس درس است که طی آن هنرآموزان با یکدیگر برای تدوین طرح درس، اجرا و مشاهده نتایج، در جهت بهبود یادگیری هنرجویان همکاری و مشارکت می‌نمایند.

ضرورت و اهمیت

با عنایت به این که در راهکار ۷-۱۱ سند تحول بنیادین آموزش و پرورش که بر توسعه پژوهشگری و افزایش توانمندی حرفه‌ای هنرآموزان به شکل فردی و تیمی تاکید شده است؛ درس پژوهی علاوه بر تمرکز بر فرآیندها، تبیین نتایج پژوهش مشارکتی هنرآموزان در کلاس درس و برای تغییر سناریوهای آموزشی، نیرویی برای تداوم بهسازی آموزش و تولید دانش در مدرسه است. به علاوه گزارش این نتایج به جامعه، نشانی صادق از تلاش هنرآموزان برای رشد حرفه‌ای و توانمندسازی آنان در محیط کلاس است.

حوزه‌های تعامل هنرآموزان در درس پژوهی

الف) هنرآموزان با خودشان: خود بهبودی، خودنوسازی، خودارزیابی، خودآموزی.

ب) هنرآموزان با هنرآموزان: توسعه مشارکتی با تبادل تجربیات، همکاری در طرح و نقشه‌ی یادگیری از طریق مشارکت، دست‌یابی به گفت و گوهای حرفه‌ای، تعامل هنرآموزان با هنرآموزان، تعامل با مدیر مدرسه و سایر کارکنان اداری.

ج) هنرآموزان با هنرجویان: تعامل هنرآموز - هنرجو و روابط هنرآموز - هنرجو در فرایند یاددهی و یادگیری.

د) هنرآموزان با والدین: گفت و گوی هنرآموز با والدین، مسئولیت مشترک درباره‌ی هنرجویان و هماهنگی هنرآموز و والدین در طراحی برنامه‌های درسی.

ه) هنرآموزین با متخصصین و صاحب نظران: متخصصین موضوع درسی، روان شناسان تربیتی، اساتید دانشگاه و کارشناسان مجرب.

چالش های درس پژوهی

از مزایای درس پژوهی استمرار آن می باشد و بهتر است بیش از یک بار درسال انجام شود. اما مشکلاتی در اجرای این طرح وجود دارد.

- عدم تشخیص و تبیین صحیح مسئله از سوی هنرآموزان
- انتخاب مسائل غیر ضروری و کم اهمیت
- نگارش طرح درس به صورت کلی (عدم نگارش فرآیند اجرای فعالیتها)
- داشتن نگاه جشنواره ای
- تدریس های تشریفاتی و پرهزینه
- استفاده از چند دوربین
- تفکر اشتباه: تدریس اول نامناسب، تدریس دوم کامل
- تدریس با شیوه الگوی برتر تدریس به جای درس پژوهی
- استفاده از روش پژوهشی با رویکرد اقدام پژوهی
- محور شدن هنرآموز به جای دانش آموزان
- مشارکت کم تیم درس پژوهی در تدوین طرح درس مشترک
- اجرای فرآیند پروژه درس پژوهی از ابتدا تا انتها توسط یک هنرآموز به جای تیم

مراحل فرآیند درس پژوهی

در میان صاحب نظران حوزه درس پژوهی مراحل متفاوتی را برای این حوزه مطرح کرده اند به عنوان مثال لوپس و همکاران (۲۰۰۵) مدل چهار مرحله ای و یا دکتر سرکارانی (۱۳۹۰) مدل پژوهش در کلاس را شامل مراحل پنجگانه ی تبیین مساله، طراحی، عمل، بازاندیشی و یادگیری می داند. اما آن چه بین هنرآموزان در این فرآیند مرسوم است شامل مراحل زیر می باشد.

- ۱- تشکیل تیم
- ۲- مساله یابی
- ۳- طراحی تدریس
- ۴- اجرای تدریس اول
- ۵- ارزشیابی و انعکاس آن

- ۶- تجدید نظر در درس و اصلاح نقاط ضعف
- ۷- اجرای تدریس دوم
- ۸- ارزشیابی و باز اندیشی
- ۹- به اشتراک گذاشتن و سهیم شدن در نتایج

۱- زمینه یابی برای درس پژوهی

مدیر هنرستان قبل از آغاز سال تحصیلی با تشکیل شورای هنرآموزان به عنوان تیم پژوهشی بزرگ، آموزشگاه را سازماندهی می‌کند این تیم به بررسی نتایج عملکرد هنرجو، نیازهای آموزشی هنرآموزان، انتظارات سازمانی، اهداف بلند مدت و کوتاه مدت آموزشی می‌پردازد.

*نکته ها

لازم است درس پژوهی با بررسی نیازها و بر پایه اطلاعات به دست آمده از عملکرد هنرجویان و هنرآموزان آغاز شده و از اجرای آن در دروس و موضوعات غیر ضروری پرهیز شود. کتب درسی و پایه نیز می‌تواند دلیل مناسبی برای انتخاب موضوع و درس باشد. در تیم درس پژوهی همه‌ی افراد از هنرآموز با سابقه‌ی یک ساله گرفته تا هنرآموزان با تجربه، نسبت به هم متعهدند و دانش و تجربه خود را با یکدیگر مبادله می‌کنند.

تشکیل تیم

تشکیل تیم برای هر درس اولین قدم شروع درس پژوهی است. تیم درس پژوهی شامل تعدادی از هنرآموزان هم رشته است تا با تشکیل جلسه برای انجام درس پژوهی برنامه‌ریزی کنند، نقش‌ها و مسئولیت‌ها را بپذیرند و برای خود دستورالعمل تهیه کنند.

هر تیم درس پژوهی برای تأمین تنوع دیدگاه‌ها معمولاً از ۳ تا ۷ نفر از هنرآموزان تشکیل می‌شود که در آموزش و تدریس و فرآیندهای مربوط به آن دارای مسئله یا مسائل مشترک بوده و به دنبال شناسایی و انتخاب راه حل مناسب برای رفع و یا کاهش آن هستند برای هدایت فعالیت‌های تیم، افراد نقش‌ها و مسئولیت‌های مختلفی را برعهده می‌گیرند.

تعیین نقش‌ها و مسئولیت‌ها

در تیم درس پژوهی علاوه بر اینکه همه اعضا باید در تمام زمینه‌ها تشریک مساعی و همکاری کنند نقش‌های ویژه‌ای هم برای برخی افراد در نظر گرفته می‌شود که تقسیم بندی زیر می‌تواند راه گشای نقش‌ها و مسئولیت‌ها باشد.

الف) نقش‌های اجرایی: (مسئول هماهنگی تیم، یادداشت بردار، نگارنده، تایپیست، رابط / دبیر و...)

ب) نقش‌های ویژه: (مجری تدریس، مشاهده گر تطبیق طرح درس و اجرای تدریس، مشاهده گر واکنش‌ها و فعالیت‌های هنرآموز، مشاهده گر واکنش‌ها و فعالیت‌های هنرجویان و فیلمبردار و...)

ج) نقش مشترک: (تدوین طراحی آموزشی)

*نکته ها

- در دعوت افراد بایستی به توانایی‌ها و دانش آنان توجه کنید و بر اساس نیازهای تیم از کسانی دعوت کنید که حضورشان توانایی‌های تیم را افزایش می دهد.
- حضور افراد در تیم بایستی براساس علاقه افراد باشد، لذا اجبار در عضویت تیم کارساز نیست.
- تیمی منسجم و قوی تشکیل دهید.
- برنامه نشست ها را به دقت تنظیم کنید تا همه اعضا بتوانند در آن شرکت کنند.
- انتخاب نام و شعار و سمبلی برای تیم در انسجام تیم نقش دارد.
- در انتخاب محل برگزاری نشست ها انعطاف نشان دهید.
- حتی الامکان اجرای درس پژوهی، با نظارت راهنمای درس پژوهی انجام گیرد. راهنمای درس پژوهی فردی است که بر مفاهیم و فرایند درس پژوهی مسلط باشد.

۲- مساله یابی

اولین فعالیت در هر پژوهشی، انتخاب مساله است. انتخاب مساله پژوهش غالبا دشوار است. مساله پژوهشی با احساس مشکل شروع می شود. معمولا هنرآموزان مسئله‌ای را انتخاب می کنند که از فعالیت‌های خود به دست آورده‌اند یا برای دانش‌آموزان دشواری‌هایی ایجاد کرده است. می توان گفت مساله از محیط واقعی درس بیرون می آید. اغلب اطلاعات موجود از عملکرد تحصیلی و نتایج آزمون یا مشکلات یادگیری مشترک، کاستی‌ها و نقایص محتوای برنامه‌های درسی موجود، نیازهای یادگیری هنرآموزان و چگونگی تدریس مفاهیم و توالی تدریس، مبنای تعیین مشکل می شود.

مسئله ای را باید برگزید که به سادگی قابل حل نباشد و دلایل انتخاب آن قانع کننده و روشن باشد. ارزش تحقیق داشته و برای حل آن مطالعه و تلاش و کار تیمی نیاز باشد. درس پژوهی می تواند دست کم برای حل چهار گونه مسئله برنامه‌ریزی و اجرا شود:

❖ یادگیری بیشتر و عمیق تر هنرجویان

اعضای تیم بر اساس داده‌هایی که از نتایج عملکرد هنرجویان به دست آورده‌اند و تجزیه و تحلیل فصل‌های کتاب درسی، مفاهیمی که درک آنها برای هنرجویان دشوار است را روشن می کنند و سپس مهمترین آنها را برای اجرای درس پژوهی انتخاب می کنند.

❖ رشد حرفه‌ای اعضا

ممکن است برخی هنرآموزان عضو تیم درباره یک موضوع و مفهوم درسی و چگونگی تدریس آن نیاز به دانش و مهارت بیشتری داشته باشند؛ تیم می تواند درس پژوهی را برای چنین مسائلی برنامه‌ریزی کند.

۳- طراحی تدریس

با مشخص شدن هدف (انتخاب عنوان)، هنرآموزان پس از تشکیل جلسه به برنامه‌ریزی و طراحی درس که یک فعالیت تیمی است اقدام نموده و موضوع درس پژوهی را با شیوه‌های مختلف از جمله مطالعه کتاب‌ها و منابع گوناگون، مقالات و بحث‌های

تیمی مورد بررسی قرار داده، تا طرح درسی مناسب را برای دستیابی به اهداف مورد نظر آماده کنند و برای حل مسئله‌ای که تیم انتخاب کرده طرح درس پژوهشی تهیه می‌شود. این طرس درس مانند طرح درس‌های معمولی نیست. در درس پژوهی، طرح درس بایستی پنج ویژگی مهم داشته باشد:

- برآمده از مشارکت و کار تیمی باشد.
  - در جهت یادگیری بیشتر و رفع نیازهای هنرجویان باشد و نظر آنها در آن بازتاب یافته باشد.
  - بر پایه پژوهش‌ها و مطالعات، تجربه‌های موفق هنرآموزان و اعضای تیم و در زمینه مسئله انتخاب شده، تهیه شده باشد.
  - به منظور تقویت مهارت‌های تفکر پیشرفته هنرجویان تهیه شده باشد.
  - طرح درس پژوهشی بایستی بر مفاهیم محدود درسی متمرکز، مکتوب و پر جزئیات باشد.
- وظیفه تیم آن است که داده‌های لازم برای تهیه طرح درس پژوهشی را فراهم آورد. این طرح درس بایستی آینه کار تیم باشد و پژوهش‌ها و دانش عملی تیم در زمینه مفاهیم مرتبط با مسئله و چگونگی تدریس آنها را به خوبی نشان دهد. گرچه تیم با توافق یکدیگر کارها را میان خود تقسیم می‌کنند؛ کارهایی مانند تدریس، تهیه ملزومات، دعوت از صاحب‌نظران و ... اما مطالعه کتاب‌ها، منابع پژوهش‌ها و کسب تجربه و اطلاعات از صاحب نظران بر عهده تمامی اعضای

تیم می باشد.

نکته ها

- طرح درس را به گونه‌ای ساده، اثر بخش و خلاقانه طراحی کنید و به این بیندیشید که آیا تکرار آن برای بارهای بعد و یا برای کسانی که در جریان کار شما قرار می‌گیرند به سادگی قابل اجرا است؟
- برنامه‌ریزی برای تدریس مبحث درسی باید صورت پذیرد که قبلاً تدریس نشده است. تدریس درسی که قبلاً تدریس شده نتایج کار تیم را به خوبی نشان نمی‌دهد.
- طرح درسی که پشتوانه پژوهشی ندارد ما را به هدف نمی‌رساند.

طرح درس پژوهشی نقشه راه تیم است بنابراین بایستی با دقت و ذکر جزئیات کامل تهیه شود.

- طرح درس پژوهشی برای یک جلسه درسی تهیه و زمان تدریس با توجه به موضوع درس و محتوای آموزشی تنظیم شود. برای تدوین طرح درس بر اساس رویکردهای آموزش و یادگیری از الگوهای مختلفی استفاده می‌شود.
- مشاهده جریان کلاس نیاز به برنامه‌ریزی قبلی دارد. بایستی همانگونه که برای طرح درس پژوهشی برنامه‌ریزی صورت می‌گیرد، برای مشاهده فرایند تدریس و فعالیت‌های هنرجویان برنامه‌ریزی شود.
- پیشنهاد می‌شود برگه‌ای برای ثبت مشاهدات طراحی شود تا اعضا بدانند چه چیزی را بایستی مشاهده و ثبت کنند. کاربرگ‌ها برای ثبت مشاهدات از تدریس هنرآموز، رفتارها و عملکرد هنرجویان تهیه شود.

*در این بخش کاملترین طرح درس تحقیقاتی نسبت به موضوع انتخاب شده نوشته و برای اجرای تدریس آماده

می‌شود.

۴- اجرای تدریس اول

پس از تکمیل طرح درس، یک نفر از اعضای تیم، نسبت به اجرای آن اقدام می‌کند. سایر اعضا، ضمن مشاهده‌ی فرآیند اجرا، رفتار و عملکرد هنرآموز و هنرجویان را در واکنش به فعالیت‌ها و موقعیت‌های پیش بینی شده در طرح درس ثبت می‌کنند. به منظور ارزیابی، بازنگری و انتشار، جریان تدریس و یادگیری با عکس و فیلم مستند سازی می‌شود.

نکته ها

- در شرایط واقعی کلاس بدون تغییر شرایط، کاهش و افزایش کردن تعداد هنرجویان تدریس صورت می‌پذیرد.
- قبل از اجرا به تعداد اعضای تیم، طرح درس پژوهشی را تهیه کنید و در اختیار آنها قرار دهید تا کار نظارت بر تدریس عینی تر شود.
- قبل از اجرای طرح درس پژوهشی هنرآموز باید هدف تیم و علت حضور اعضا را با هنرجویان در میان بگذارد. این موضوع سبب می‌شود که هنرجویان آمادگی برای حضور دیگران داشته باشند.
- از قبل درباره محل استقرار اعضای تیم در کلاس تصمیم بگیرید.
- هنگام تدریس هیچ یک از اعضا نباید در فرایند تدریس دخالت کنند. وظیفه اعضا مشاهده و ثبت رویدادها است.
- یادگیری هنرجویان باید محور برنامه‌ریزی‌ها و توجه تیم باشد از این رو ارزیابی از آموخته‌های هنرجویان و آگاهی یافتن از نظر و سلیقه‌های آنان اهمیت بسیار دارد. ارزیابی در هنگام تدریس و پس از آن، بیشتر از راه گفتگوی مستقیم با هنرجویان صورت می‌پذیرد.

۵- ارزشیابی و انعکاس آن

در این مرحله پس از تدریس، همه‌ی هنرآموزان به صورت تیمی، مشاهدات خود را از کلاس درس با توجه به طرح درس مشارکتی اجرا شده به بحث می‌گذارند و به دقت بر اساس طرح درس ارائه شده، سوالات پژوهش و شواهد عینی که از مشاهده فعال کلاس درس به دست آورده‌اند به ارزیابی عمل انجام شده (تدریس) می‌پردازند. در این جلسه هدف، موضوع تدریس، ابزار استفاده شده، روش‌های آموزشی، مسائلی که توسط هنرآموز در کلاس درس مطرح شده، جزئیات ارتباط کلامی بین هنرآموز و دانش‌آموزان که از نوار ضبط شده به دقت پیاده شده است و ویژگی‌های فعالیت‌های یادگیری هر یک از دانش‌آموزان در کلاس درس به بحث گذاشته می‌شود و با توجه به شواهد و داده‌های جمع‌آوری شده از کلاس درس ارزیابی دقیقی از آن‌ها ارائه و تلاش می‌شود با تجزیه و تحلیل آن‌ها پاسخی مناسب برای سوالات پژوهشی در کلاس درس پیاده شود.

نکته ها

- بازخوردها و نقدهایی که اعضای تیم بیان می‌کنند در حله اول، داوری از کار تیم است نه عضوی خاص.
- در نهایت به هنرآموزی که تدریس را بر عهده داشته است بازخورد داده شود که بایستی محترمانه و منصفانه باشد. هدف از نقد و دادن بازخورد کمک به یادگیری و رشد حرفه‌ای است.
- کاستی‌های مطرح شده به عنوان کشف فرصت‌هایی برای آموختن و رشد تیم در نظر گرفته شود.

- بررسی‌ها بایستی بر پایه یادداشت‌های اعضا و کاربرگ‌های مشاهده کلاس درس یا فیلم تدریس صورت پذیرد.
- د ر بازسازی شرایط یادگیری و طرس درس، بایستی به خواسته‌های هنرجویان و نظرهای آنان توجه کرد.

۶- تجدید نظر در طرح درس و اصلاح نقاط ضعف

پس از آن که بررسی‌ها پایان پذیرفت؛ همان طرح درس پژوهشی برای اجرای مرحله بعد بازبینی و بازسازی و اشکالات آن برطرف یا تغییراتی مبتنی بر توسعه و کشف ارتباط موضوع با سایر موضوعات می‌شود. برنامه‌ریزی برای اجرای دوباره‌ی طرح درس، در کلاس دیگر و توسط هنرآموز دیگری (یا همان هنرآموز در کلاس دیگر) صورت می‌گیرد.

۷- اجرای تدریس دوم

زمانی که طرح درس تجدید نظر شده آماده شد در کلاس‌های متفاوتی تدریس می‌شود و هنرآموز دیگری از تیم پژوهشی تدریس را بر عهده می‌گیرد (گاهی اوقات هنرآموز درس، همان هنرآموز قبلی در کلاس دیگر است). یکی از ویژگی‌های این مرحله آن است که همه اعضای شورای هنرآموزان برای شرکت در کلاس درس پژوهی دعوت می‌شوند.

نکته ها

- هنگام برنامه‌ریزی تلاش کنید که تدریس به گونه‌ای موفقیت‌آمیز صورت پذیرد که نیازی به تدریس سوم نباشد.
- برای تدریس بار دوم و در حضور میهمانان، تیم باید همه تلاش خود را به کار گیرد تا تدریسی موفق ارائه دهد.

۸- ارزشیابی و بازاندیشی

یک بار دیگر تیم به همراهی میهمانان در نشستی که در پایان تدریس برگزار می‌کنند به بررسی فرایند تدریس مسائل هنرجویان و چگونگی مدیریت کلاس می‌پردازند و طرح درس را دوباره ویرایش و شرایط یادگیری را بازنگری می‌کنند. در این مرحله نیز هنرآموزی که تدریس را بر عهده داشته است آغاز کننده گفتگوهای بازتابی و انتقادی است و پس از او دیگر اعضای تیم و میهمانان نقدهای خود را بیان می‌کنند.

نکته ها

- حضور میهمانان فرصت گرانبهایی است که به تیم کمک می‌کند تا با دیدگاه‌های دیگران آشنا شوند و کار خود را بهبود بخشند. این فرصت را به هیچ وجه از دست ندهید.
- تدریس برای بار سوم خسته کننده و هدر دادن وقت است و بهتر است به دوبار تدریس بسنده شود. اما اگر تیم به اهداف مورد نظر نرسید می‌توان بار دیگر و در کلاسی دیگر تدریس را تکرار کرد.

۹- به اشتراک گذاشتن و سهیم شدن در نتایج

در واقع هنرآموزانی که در یک تیم مطالعه ی درسی قرار دارند، شاهد سهیم شدن هنجویان در یافته‌های خود به عنوان بخش عظیمی از فرایند مطالعه درس هستند. یکی از راه‌های اشتراک، نوشتن گزارش است. گزارش نویسی برای بازگو کردن جریان فعالیت تیمی می‌باشد. روش دیگر اشتراک گذاری سهیم شدن در ارائه نتایج پژوهش کلاس درس در نمایشگاه و دعوت کردن از هنرآموزان مدارس دیگر برای بازدید و آموزش نسخه نهایی درس است.

نکته ها

- نوشتن مانند هر برنامه ارزشمند و جدی دیگر نیاز به برنامه‌ریزی و زمان دارد.
- قبل از نوشتن اطلاعات لازم را گرد آوری کنید.
- نوشتن را به دقیقه نود واگذار نکنید.
- نوشته خود را با در نظر گرفتن چارچوب های خواسته شده در کاربرد داور، تنظیم کنید.

مشاهده کلاس درس در درس پژوهی

درس پژوهی روشی است برای توانمند سازی هنرآموزان و غنا بخشیدن به فرایند یاددهی- یادگیری. در این روش هنرآموزان با مشارکت هم، بستری ویژه برای یادگیری مستمر خویش فراهم می‌آورند. در درس پژوهی هنرآموزان افزون بر یاد دادن به هنجویان در نقش یاد گیرنده های فعال ظاهر می‌شوند و از راه‌های مختلف بر دانش و مهارت های خود می‌افزایند. بخش مهمی از ارتقای دانش هنرآموزان از طریق مشاهده کلاس درس صورت می‌گیرد. بر این پایه افزایش مهارت‌های مشاهده راهی به سوی مشاهده بهتر کلاس درس و بیشتر آموختن است. مشاهده در درس پژوهی، مهمترین روش برای گردآوری اطلاعات از رویدادهای کلاس درس می‌باشد. این نوشته شرح کوتاهی است پیرامون مشاهده کلاس درس که می‌تواند راهنمای درس پژوهان باشد.

تعریف مشاهده

مشاهده فعالیتی نظام‌مند و برنامه‌ریزی شده است که دارای اصول و مراحل است که آن را از نگاه کردن جدا می‌کند. یک مشاهده‌گر برای مشاهده رویدادها هدف یا هدفهایی را در نظر می‌گیرد و بر اساس آنها به مشاهده رویداد مورد نظر می‌پردازد.

در پژوهش های کیفی، پژوهشگران همواره به دقت نگاه می‌کنند، گوش می‌کنند، می‌بویند، می‌چشند و از همه حواس خود برای درک آنچه در حال رخ دادن است و درک مسائل و روابط بهره می‌برند. در روش مشاهده، محقق با بهره‌گیری از همه حواس خود به جمع آوری و ثبت داده‌ها، رویدادهایی که شاهد رخ دادن آن است می‌پردازد. مهم آن که مشاهده‌گر با بهره‌گیری از همه حواس، ابزارها و بادقت، ریزه کاریها را مشاهده و ثبت کند.

هدف مشاهده

مشاهده بر اساس هدف ها، موضوعات، مراحل تدریس و عملکرد هنرجویان سامان می‌یابد. ممکن است موضوع مشاهده یک رفتار خاص هنرآموز یا هنرجو باشد. مانند تکه کلامهای هنرآموز یا تعداد دفعات پرسش از هنرجویان یا چگونگی پاسخگویی هنرجویان به پرسش‌های هنرآموز.

مشاهده می‌تواند برای بررسی شرایط کلاسی و موقعیت یادگیری صورت پذیرد. مانند مشاهده تابلو کلاس، نور، تجهیزات و... داده‌های به دست آمده از مشاهدات بایستی کار تیم را در بررسی موارد زیر ساده کند.

۱. بررسی روش تدریس هنرآموز و شیوه‌های مدیریت کلاس
۲. تطبیق فرایند تدریس با طرح درس
۳. بازبینی طرح درس و تجدید نظر در آن
۴. بررسی یادگیری و فعالیت دانش‌آموزان
۵. بازبینی مواد و وسایل آموزشی و تکالیف و تمرین‌ها و آزمون‌ها
۶. بازنویسی طرح درس برای اجرا در دور دوم یا طرح درس نهایی
۷. تعیین زمان تدریس بعدی یا تهیه گزارش و انتشار یافته‌ها
۸. و ...

راهبرد مشاهده و روش ثبت مشاهدات

پس از آن که موضوع مشاهده مشخص شد، تیم درس پژوهی در باره راهبرد مشاهده بایستی تصمیم بگیرد و روشی را که با موضوع درسی و موقعیت کلاس و نیاز هنرآموزان تیم و هنرجویان تناسب دارد انتخاب کند. راهبردهای مشاهده به دو دسته تقسیم می‌شوند. گاهی مشاهده به صورت آزاد صورت می‌پذیرد و گاهی متمرکز بر موضوعی خاص. اگر مشاهده به صورت آزاد صورت گیرد بدون در نظر گرفتن جنبه‌ای خاص از رفتار هنرآموز یا دانش‌آموز، مشاهده گر به مشاهده همه عوامل مهمی که بر آموزش و یادگیری در کلاس موثر است می‌پردازد و آنها را ثبت می‌کند.

اگر موضوع مشاهده رفتار خاصی باشد، باید تمرکز مشاهده‌گر بر موضوع انتخاب شده باشد و به دقت رخ دادن آن را زیر نظر بگیرد و آن را همان موقع ثبت کند و به وقت دیگری موقوف نکند. مثلاً ممکن است با هدف افزایش مهارت پرسشگری هنرآموز، مشاهده بر چگونگی پرسشهای کلاسی هنرآموز متمرکز شود.

علاوه بر تصمیم‌گیری درباره راهبرد مشاهده، تیم بایستی در باره چگونگی ثبت مشاهدات هم تصمیم بگیرد. به طور کلی ثبت مشاهدات به دو روش صورت می‌گیرد؛ یکی به صورت نوشتاری و توصیفی و دیگری به صورت پر کردن کاربرگ و جدول ثبت مشاهدات. هنگامی که مشاهده به صورت باز باشد از روش نوشتاری توصیفی استفاده می‌شود و هنگامی که مشاهده متمرکز بر رفتاری خاص باشد می‌توان از هر دو روش استفاده کرد. هنگام مشاهده بایستی از هر گونه سوگیری، پیشگویی، تفسیر و قضاوت پرهیز شود و مشاهده‌گر تنها به ثبت رفتاری بپردازد که عیناً مشاهده می‌کند. مثلاً اگر دانش‌آموزی در بحثهای کلاسی شرکت نکرد ممکن است دو گونه یادداشت تهیه شود:

❖ احمد به هیچکدام از پرسش‌هایی که از طرف هنرآموز طرح شد پاسخ نداد.

❖ احمد افسرده به نظر می‌رسید احتمالاً از چیزی در کلاس یا از هنرآموز خود ناراحت بود.

نوشته اول بیان رویدادی است که در کلاس مشاهده شده است. اما نوشته دوم تفسیر مشاهده گر از بی توجهی احمد به کلاس است. هنگام ثبت مشاهدات از تفسیر مشاهدات خودداری کنید. تفسیر بهتر است پس از پایان مشاهدات صورت گیرد.

یکی از راه های ثبت مشاهدات تهیه عکس و فیلم از کلاس درس است. در تهیه فیلم تا آنجا که ممکن است از فضای کلاس و فعالیت هنرجویان و هنرآموز و اعضا تیم فیلم تهیه می شود تا در تجزیه و تحلیل ها از آنها استفاده شود. توجه داشته باشید که فیلم و عکس جای یادداشت های مشاهده گر را نمی گیرد و یادداشت های مشاهده گر نیز جانشین عکس و فیلم نخواهد شد.

فعالیت های قبل از تدریس

برای مشاهده کلاس درس پیش از آغاز تدریس اقداماتی بایستی صورت پذیرد تا مشاهده گر بتواند با دقت و بدون دغدغه به مشاهده و ثبت داده ها بپردازند. مهم ترین اقدام ها عبارتند از:

۱. برنامه ریزی برای اداره کلاس ها

هنگامی که هنرآموزان برای مشاهده تدریس به کلاس دیگر می روند، کلاس آنها بدون هنرآموز می ماند. تیم بایستی برای اداره کلاس هایی که هنرآموز ندارند برنامه ریزی کنند. برنامه هایی مانند ارائه تکلیف، سپردن کلاس به دست همکار دیگر، سپردن به دست اولیایی که صلاحیت اداره کلاس را دارند و ... این برنامه ریزی ها سبب می شود که مشاهده گر بدون دغدغه خاطر به کار مشاهده بپردازند.

۲. آماده کردن کلاس

لازم است قبل از حضور اعضای تیم، کلاس آماده، وسایل، امکانات و تجهیزات لازم فراهم شود. همچنین جای قرار گرفتن مشاهده گر از قبل تعیین شود.

۳. تکثیر طرح درس و توزیع میان مشاهده گر

لازم است قبل از شروع تدریس، طرح درس در اختیار مشاهده گر قرار گیرد تا بتوانند جریان تدریس را بر اساس طرح درس دنبال کنند.

۴. تهیه کاربرگ های مشاهده

کاربرگ ها برای ثبت داده ها بسته به روش ثبت داده ها، توسط تیم طراحی می شود (نمونه هایی از کاربرگ در ادامه آمده است). کاربرگ ها قبل از ورود به کلاس بایستی در اختیار مشاهده گر قرار گیرد و در مواقعی که از میهمانان برای مشاهده دعوت می شود لازم است روش ثبت مشاهدات برای آنها شرح داده شود.

۵. آماده کردن هنرجویان

ورود تعدادی از هنرآموزان و همکاران در کلاس درس مایه شگفتی هنرجویان خواهد شد. لازم است هنرآموز به صورتی شفاف و مختصر هدف از حضور اعضای تیم و میهمانان در کلاس درس را شرح دهد و به ویژه اشاره کند که حضور دیگران به منظور اجرای یک طرح پژوهشی است که هنرآموزان با کمک هم برای افزایش یادگیری شما تهیه کرده اند. وقتی

دانش‌آموزان مشاهده کنند که هنرآموزان آنها برای بهبود کارهایشان به پژوهش دست زده‌اند، آنان نیز به فعالیت‌های پژوهشی ترغیب خواهند شد.

۶. انتخاب مشاهده‌گران

در درس پژوهی اعضای تیم و میهمانان برای کمک به تیم در کلاس حضور می‌یابند. لازم است هر دو تیم مشاهدات خود را ثبت کنند و در نشست بازبینی مشاهدات خود را گزارش کنند.

تقسیم کار میان مشاهده‌گران

هنگام تدریس، اعضای تیم درس پژوهی و میهمانان در کلاس حضور خواهند یافت تا به صورت زنده تدریس را مشاهده کنند و سپس تحلیل کنند تا تیم بتواند با استفاده از داده‌های به دست آمده و تحلیل و تفسیر آنها تدریس را بهبود بخشد. قبل از این که اعضا و میهمانان به کلاس وارد شوند لازم است کارها میان اعضا تقسیم شده باشد. تقسیم وظایف برای مشاهده رفتار دانش‌آموزان، چگونگی تدریس هنرآموز، تطبیق طرح درس با تدریس هنرآموز و مشاهده شرایط و موقعیت یادگیری از مهمترین وظایفی است که لازم است مسئولان آنها مشخص شود. برای هر کدام از موضوعاتی که قرار است مشاهده شود دست کم یک نفر تعیین می‌شود تا با دقت داده‌های لازم را تهیه کند. بهتر است از سپردن دو مسئولیت به یک نفر بپرهیزید. اما انتخاب دو مشاهده‌گر برای یک موضوع مطلوب است. یک نفر هم مسئولیت تهیه عکس و فیلم را بر عهده گیرد.

هنگام تدریس

برای گردآوری داده‌ها و ثبت موفقیت آمیز و دقیق آنها در هنگام تدریس به نکات زیر توجه داشته باشید.

۱. استقرار در محل های تعیین شده

محل استقرار مشاهده‌گران بایستی به گونه‌ای برنامه‌ریزی شود که علاوه بر تسلط کامل بر فعالیت‌های هنرجویان، کمترین مزاحمت را برای هنرجویان ایجاد نکند.

۲. ثبت مشاهدات

هنگام مشاهده کلاس به هیچ وجه نباید به حافظه تکیه کرد. رویدادها و جزئیات اگر ثبت نشوند برای نشست بازبینی یادآوری همه آنها ممکن نیست. ثبت زنده مشاهدات افزون بر این که خطر فراموشی را کاهش میدهد دقت کار را افزایش میدهد. کاربرگهای ثبت مشاهدات از مستندات مهمی است که در گزارش نویسی به عنوان شواهد ارائه می‌شود.

۳. تهیه فیلم و عکس

لازم است تمامی فعالیتها به وسیله فیلم و عکس مستند شوند (در این مستندسازی می‌توان به سادگی از یک دوربین ساده یا تلفن همراه استفاده کرد). مشاهده فیلم‌ها و عکس‌ها به ویژه برای هنرآموزی که تدریس را بر عهده دارد بسیار جالب و آموزنده است و نکته‌های بسیاری را از تدریس خود می‌آموزد. مشاهده عکس‌ها و فیلم‌ها و مقایسه آنها با هم می‌تواند نشان دهنده پیشرفت تیم در زمانهای مختلف باشد. همچنین شواهدی فراهم می‌آورد که برای انتشار یافته‌ها و دستاوردهای تیم اهمیت دارد.

۴. مشاهده عملکرد هنرجویان از نزدیک

یکی از ویژگیهای مهم درس پژوهی، مشاهده رفتار و عملکرد کلاسی هنرجویان و بر آورد میزان آموخته‌های آنان و آشنا شدن تیم با مسائل و مشکلات یادگیری از نزدیک است. مشاهده گران در فرصت مناسب به عنوان نمونه در زمان انجام کار تیمی به تکالیف و عملکرد هنرجویان از نزدیک رسیدگی می‌کنند و در پایان درس با هنرجویان به گفتگو می‌پردازند تا هم میزان آموخته‌های هنرجویان را اندازه‌گیری کنند و هم نظرهایشان را درباره درس و کلاس جویا شوند. داده‌هایی که به این شیوه گردآوری می‌شود با اهمیت تر و واقعی تر از داده‌هایی است که از آزمونهای کلاسی به دست می‌آید. در این شیوه فعالیت هنرآموز و اثرگذاری آن در رشد یادگیری هنرجویان از زاویه نگاه هنرآموزان دیگر بررسی می‌شود و هنرجویان مشکلاتشان را با هنرآموزان در میان می‌گذارند و اطلاعات گرانبهایی در اختیار تیم قرار می‌گیرد که بر پایه آن می‌توانند فعالیت‌های خود را بهبود بخشند.

۵. رعایت سکوت در کلاس

حضور تعدادی از همکاران و میهمانان در کلاس نایستی باعث بر هم خوردن سکوت در کلاس درس شود. لذا از گفتگو با یکدیگر بپرهیزید.

۶. دخالت نکردن در فرایند تدریس

مشاهده گران تنها وظیفه گردآوری داده‌ها را دارند و هیچ یک از آنان مجاز به مداخله در فرایند تدریس نیستند.

۷. خاموش کردن موبایل‌ها

قبل از ورود به کلاس مطمئن شوید تلفن همراه همکاران خاموش یا در وضعیت بیصدا است.

تجزیه و تحلیل داده‌های مشاهدات

پس از آن که داده‌ها جمع‌آوری شد بایستی آنها را تجزیه و تحلیل و تفسیر کرد. هدف از تجزیه و تحلیل داده‌ها سامان دادن، پالایش و مقوله‌بندی آنها است و هدف از تفسیر معنا بخشیدن به داده‌ها است تا بتوان برای تصمیم‌گیری از آنها استفاده کرد. برای تجزیه و تحلیل، داده‌های گردآوری شده بازنگری و مشاهدات مشابه و متفاوت بررسی می‌شوند. هدف از تجزیه و تحلیل درک عمیق‌تر رویدادهای کلاس و دست‌یابی به نظر مشترک و یا دست کم نزدیک به هم است. هرگونه تحلیل و تفسیری باید بر پایه داده‌های گردآوری شده صورت گیرد. تحلیل و تفسیر اطلاعات در نشست‌ها در همان روز انجام می‌شود و تصمیم لازم برای ادامه کار تیم گرفته می‌شود.